अमृतमन्थनकाले उत्थितविषपानात् कालकण्ठो जातः तत्कथा भाग०८।७अ० यथा। "ततः स कवलीकृत्य व्यापि हालाहलं विषम्। अभक्षयन्महादेवः कृपया भूतभावनः। तस्यापि दर्शयामास स्वभाव्यं जलकल्मषः। यच्चकार गले नीलं तच्च साधोर्विभूषणम्।"२मयूरे ३दात्यूहे ४खञ्जने च पक्षिभेदे त्रिका० स्त्रियां जातित्वात् ङीष्। तेषां कृष्णवर्णत्वात् तथात्वम्। वा कप्। दात्यूहे पु०स्त्री

कालकन्दक पुं०स्त्री कालः कन्द इव कायति कै—क। कालढोड़ा) जलसर्पे। स्त्रियां जातित्वात् ङीष्।

कालकर्णी स्त्री कालः कर्णोऽस्याः ङीप्। अलक्ष्मीभेदे "अलक्ष्मीः कालकर्णी च"पुरा०। स्वार्थे क हस्वः। कालकर्णिका तत्रार्थे हेम०। अलक्ष्मीशब्देऽस्य तत्कृतत्वादिरत्राभिधीयते पाद्मे उत्तरखण्डे देवीं प्रति शिववाक्यम्।

"मां प्रणम्य पुनर्देवा ममन्थुः क्षीरसागरम्। तस्मिन् प्रमथ्यमाने तु मया देवैश्च भाविनि!। ज्येष्ठा देवी समुत्पन्ना रक्तस्रग्वाससाऽसिता। उत्पन्ना साऽब्रवीद्देवान् किं कर्त्तव्यं? भवेति वै। तामब्रुवंस्तदा देवीं सर्व्वे देवगणास्तदा। येषां गृहान्तरे नित्यं कलहः संप्रवर्त्तते। तत्र स्थानं प्रयच्छामो वाससत्र शुभानने!। यस्य गेहं कपालास्थिभस्मकेशादिचिह्नितम्। परुषं भाषते नित्यं वसन्त्यनृतवादिनः। सन्ध्याकाले च ये पापाः स्वपन्ति मलचेतसः। तेषां वेश्मनि संतिष्ठ दुःखदारिद्र्यदायिनी। कपालकेशभस्मास्थितुषाङ्गाराणि यत्र च। तत्र ते सततं स्थानं भविष्यति न संशयः। अकृत्वा पादयोः शौचं यस्त्वाचामति दुर्म्मतिः। तं भजस्व सदा देवि! कलहेषाऽसिता भृशम्। तृणाङ्गारकपालाश्मबालुकायसचर्म्मभिः। दन्तधावनकर्त्तारो भविष्यन्ति नराधमाः। रमस्व कलिना देवि! तेषां वेश्मसु नित्यशः। तिलपिष्टञ्च नक्तञ्च कालिङ्गशिग्रुमञ्जनम्। कृष्णाकं विड्वराहञ्च बिल्वकोषातकीफलम्। अलाबूं (बर्सुवार) श्रीफलं ये वै खादन्ति नराधमाः। तेषां गृहे तव स्थानं देवि! दारिद्र्यदे! सदा। इत्यादिश्य सुराः सर्वे ते ज्येष्ठां कलिवल्लभाम्"। तस्या उद्दालकमुनिना सह विवाहादिकथा च पाद्मे १६१अ०।

"समुद्रमथनादूयानि रत्नान्याप्तुः सुरोत्तमाः। श्रेष्ठञ्च कौस्तुभं तेषु विष्णवे प्रददुः सुराः। यावदङ्गीचकारासौ लक्ष्मीं भार्य्यार्थमात्मनः। तावद्विज्ञापयामास लक्ष्मीस्तं चक्रपाणिनम्। लक्ष्मीरुवाच। असंस्कृत्य कथं ज्येष्ठां कनिष्ठा परिणीयते। तस्मान्ममाग्रजामेतामलक्ष्मीं मधुसूदन!। विवाह्योऽहं मां प्रसादेष धर्म्मः सनातनः। तस्मात् धर्म्मव्यतिक्रामं न कुर्य्या मधुसूदन!। इति तद्वचनं श्रुत्वा स विष्णुर्लोकभावनः। उद्दालकाय मुनये सुदीर्घे तपसे तदा। आप्तवाक्यानुरोधेन तामलक्ष्मीं ददौ किल। स्थूलोष्ठीं शुष्कवदनां विरूपां बिभ्रतीं तनुम्। खदारकृतनयनां कृष्णकपिशरोरुहाम्। स मुनिर्विष्णुवाक्यात्तामङ्गीकृत्य स्वमाश्रमम्। वेदध्वनिसमायुक्तमानयामास धर्म्मवित्। होमधूपसुगन्धाढ्यं वेदघोषेण नादितम्। आश्रमं तं विलोक्याथ व्यथिता साऽब्रवीदिदम्। ज्येष्ठोवाच। न हि वासोनुरूपोऽयं वेदध्वनियुतो मम। नालागमिष्ये भो ब्रह्मन्! नयस्वान्यत्र मां ध्रुवम्। उद्दालक उवाच। कथं नायासि किञ्चात्र? वर्त्तते स्वमतं तव। तव योग्या च वसतिः का भवेत्तद्दर्शय माम्। ज्येष्ठोवाच। वेदध्वनिर्भवेद् यस्मिन्नतिथीनाञ्च पूजनम्। यत्रदानादिकं यत्र नैव, तत्र वसाम्यहम्। परस्परानुरागेण दाम्पत्यं यत्र विद्यते। पितृदेवार्च्चनं यत्र तत्र नैव वसाम्यहम्। दानशौचे न विद्येते परद्रव्यापहारिणः। परदाररता यत्र तत्र स्थानं रतिर्मम। वृद्धसज्जनविप्राणां यत्र स्यादवमाननम्। निष्ठुरं भाषणं यत्र तत्र सम्यग्वसाम्यहम्। सूत उवाच। इति तद्वचनं श्रुत्वा विमनस्कवदनोऽभवत्। उद्दालकस्ततोवाक्यं तामलक्ष्मीमुवाच ह। उद्दालक उवाच। अत्रत्यवृक्षमूलेऽस्मिन् अलक्ष्मि! भ्रम्यतां क्षणम्। आश्रमस्थानमालोक्य यावदायामि वेगतः। सूत उवाच। इति तां तत्र संस्थाप्य जगामोद्दालको मुनिः। प्रतीक्षन्ती चिरं तत्र यदा न तं ददर्श सा। तदा रुरोद करुणं भर्त्तृत्यागेन दुःखिता। ततस्सा क्रन्दितं लक्ष्मीर्वैकुण्ठभवनेऽशृणोत्। तदा विज्ञापयामास विष्णुं खिन्नमनाः सा। लक्ष्मीरुवाच। स्वामिन्! भङ्गिनी ज्येष्ठा स्वामित्यागेन दुःखिता। तामाश्वासयितुं याहि कृपालो! यद्यहं प्रिया। सूत उवाच। लक्ष्म्या सहततो विष्णुस्तत्रागात् कृपयान्वितः। आश्वासयत्स लक्ष्मीं तामिदं वाक्यमथाब्रवीत्। विष्णुरुवाच। अत्रत्य वृक्षमासाद्य सदाऽलक्ष्मि! स्थिरा भव। ममांशसम्भवो ह्येष आवासस्ते मया कृतः। मन्दवारे सदा नूनं लक्ष्मी रत्रागमिष्यति। अस्पृश्योऽसौ भवेत्तस्मात् मन्दवारं विना किल"।

दीपान्वितामावस्यायां तत्पूजाविधानं मन्त्रलिङ्गात् यथा "अलक्ष्मीस्त्वं कुरूपासि कुत्सितस्थानवासिनि!।